

comentarii critice

G

ÎNDITĂ ca un eșantion reprezentativ din scrierile politico-istorice ale autoarei *Undelor scurte*, antologia realizată de Vladimir Tismăneanu are un titlu sugestiv: *Etica neuitării*. Semnificația titlului e transparentă. E vorba de păstrarea memoriei trecutului, a celui trecut fără de care o comunitate intră în derivă etică, pierzându-și reperatele și plutind într-un straniu

naufragiu istoric. Un naufragiu provocat de amnezie și întreținut de vidul informației verosimile, un naufragiu din cauza căruia o societate, lipsită de un teren credibil pe care să se sprijine, s-ar putea destrăma. Se subînțelege, în cazul de față, terenul e istoria secolului XX, iar reperatele sunt acele câteva adevăruri care împiedică matca timpului să fie repetitivă. Altfel spus, cea mai bună profilaxie împotriva totalitarismelor este reamintirea lor periodică.

Citite cu ochiul cititorului contemporan, căruia amintirea evenimentelor din ultimele decenii se poate să i se fi șters din minte, textele Monicăi Lovinescu au două mari calități. Mai întâi, ele ne ajută să ne amintim de spectrul unui secol eminentemente crâncen și, în al doilea rând, ne familiarizează cu optica politică a Monicăi Lovinescu. Ba mai mult, cu un tip de logică care nu poate fi separată de ființa ei morală. Tocmai de aceea, *Etica neuitării* începi s-o citești ca pe o selecție de comentarii politice și o termini cu senzația că ai participat de fapt la o mărturisire. Căci, dincolo de temele și personajele întîlnite în paginile ei, ceea ce prinde tot mai mult contur e statura intelectuală care a dat naștere comentariilor. O statură care nu înseamnă doar cultură și argumente, ci întîi de toate un caracter. Iată de ce *Etica neuitării* ne oferă o lectură de tip regresiv: pe măsură ce o citești, interesul se mută treptat de la nuanțele cărții la autoarea ei. Și în final ajungi la o constatare paradoxală: temele unui volum te atrag numai dacă scriitorul este mai bun decât ele. E ca și cum s-ar petrece o înobilare a conținutului printr-un tip de contaminare benefică: ceva din spiritul auctorial se răsfrînge asupra paginilor, transfigurându-le.

Numai așa îți poți explica cum, dintr-o carte ale cărei teme provin dintr-un univers prin excelență anormal – cele două totalitarisme care au marcat secolul XX –, cititorul rămîne cu impresia unei normalități suverane. Dar o normalitate obținută prin contrast: vezi cum o minte lucidă, ca cea a Monicăi Lovinescu, poate judeca idei, suferințe și atrocități fără să-și îngăduie să încline balanța într-o parte sau alta. În fața acestei mostre de rectitudine analitică, întrebarea pe care ți-o pui este: cum putea Monica Lovinescu, în anii 1960-70, să fie atât de lucidă? Și atât de nepărtinitoare în verdictele pe care le dădea? Cum de nu s-a lăsat molipsită de indulgența mioapă cu care francezii au privit decenii de-a rîndul catastrofa comunismului?

Cînd respiri zeci de ani în psihologia colectivă a metropolei franceze, e ușor să împrumuți felul de a gândi al locului. Și totuși Monica Lovinescu nu a făcut-o. Într-un Paris mustind de simpatii comuniste, ea a scris fără menajamente împotriva curentului dominant. Și a făcut-o într-o vreme cînd Sartre era adulat pentru militantismul său comunist și cînd Pierre Daix, folosind frazeologia injurioasă a epocii staliniste, scria în *Les Lettres Françaises* că informațiile privind lagărele de concentrare sovietice este o invenție propagandistică a serviciilor secrete occidentale, și că Viktor Kravcenko, unul dintre primii mărturisitori ai ororilor universului stalinist, este o marionetă plătită.

Și, în timp ce se străduia să deschidă ochii francezilor asupra realității comunismului, Monica Lovinescu urmărea expansiunea comunismului în țară. Cum pe bună dreptate remarcă Vladimir Tismăneanu în prefața cărții, „în cultura românească a ultimelor cinci decenii, Monica Lovinescu a fost cea mai rafinată cunoscătoare, exegetă, analistă a fenomenului comunist. A pledat ca nimeni altcineva pentru demontarea și demistificarea pretențiilor ideologice ale totalitarismului comunist. A surprins legăturile de adîncime, infra-rationale, dintre comunismul românesc (și nu numai) și variile încarnări ale fascismului. Cînd regimul

Etica intransigenței

Monica Lovinescu, *Etica neuitării*, antologie și prefață de Vladimir Tismăneanu, Humanitas, 2008, 490 pag.

comunist a îmbrățișat temele, fantasmale și obsesiile extremei drepte interbelice, făcîndu-le ale sale, Monica Lovinescu și Virgil Ierunca au scris pagini magistrale despre geneza a ceea ce mai tîrziu am diagnosticat drept barocul fascisto-comunist.“ (p. 5)

Despre corepondența subterană dintre cele două totalitarisme, Monica Lovinescu nu avea nici un dubiu. Le privea ca pe fețele aceleiași monede și ca pe laturile aceluiași fenomen. Fiecare presupunea exacerbarea unei părți în defavoarea celeilalte, mergîndu-se pînă la încercarea desființării uneia din ele. De pildă, fascismul este, pentru Monica Lovinescu, o reacție exacerbată a particularului contra universalului, adică a naționalului contra internaționalului, și tocmai de aceea el nu poate fi înțeles decît în relație cu comunismul. Fascismul combate obiectivele comunismului, dar îi imită metodele. Această dependență mutuală a celor două extremisme face ca ambele să aibă același dușman: democrația. Dar, în viziunea Monicăi Lovinescu, trăsăturile lor comune nu se opresc aici: amîndouă mișcările sunt anticapitaliste și tind spre instalarea unei dictaturi exercitate în numele poporului. În concluzie, comunismul este o patologie a universalului (internaționalului), iar fascismul una a particularului (naționalului).

Etica neuitării începi s-o citești ca pe o selecție de comentarii politice și o termini cu senzația că ai participat de fapt la o mărturisire.

Mai mult, asemeni unor Martin Malia sau Czeslaw Milosz, Monica Lovinescu a avertizat asupra standardului dublu de judecare a celor două totalitarisme – diabolizarea fascismului și menajarea comunismului –, practică mergînd chiar pînă la interdicția de a le pune în comparație. „Relativ la ele, găsesc că este o rușine, nu numai intelectuală, să faci din comparația între cele două sisteme concentraționare ale veacului, Gulagul și Holocaustul, un semn de antisemitism. Cum se va putea scrie istoria veacului al XX-lea interzicîndu-i-se istoricului instrumentul prin excelență care este comparația? Cu atît mai mult cu cît punerea în paralel datează din anii '40. Nu înțeleg cu ce drept este penalizat negaționismul de dreapta dacă este îngăduit, chiar privilegiat, revizionismul de stînga. Pentru a ne restrînge la exemple locale, de ce este natural să nu pomenești de Cioran sau de Mircea Eliade, fără a înfiera, în trecere sau în substanță, fascismul din tinerețe (cel care i-a înfierbîntat cîteva luni sau anotimpuri) și, în același timp, să nu-ți rezervi decît lauda pentru cei care au colaborat cu totalitarismul comunist timp de decenii, străduindu-se să impună dogmele realist-socialiste? Cînd de pildă, Gheorghe Grigurcu și-a permis să amintească tinerilor care nu l-au cunoscut pe Ovid S. Crohmălniceanu decît în faza sa «desantistă» că acesta a fost unul din staretii dogmei jdanoviste, a stîrnit în juru-i indignare. Pe drept și-a intitulat Crohmălniceanu cartea de memorii *Amintiri deghizate*, din moment ce n-a semnalat decît păcatele celorlalți, camuflîndu-le pe ale sale. El care, pînă la începutul anilor '60, vîna cosmopolitismul la «lacheii imperialismului american.»“ (p. 468)

Monica Lovinescu e nemiloasă în privința lui Marin Preda, Ion Ianoși, Vadim Tudor sau Adrian Păunescu. Cum e tulburătoare prin căldura cu care scrie despre Ahmatova și Raymond Aron, Orwell și Camus, Jeanne Hersch sau Nadejda Mandelstam, Boris Souvarine, Soljenitîn sau Arthur Koestler. Și e convingătoare cînd, în anii comunismului românesc, ia apărarea lui Gabriel Andreescu sau Doina Cornea, Dan Hăulică sau Octavian Paler, Nicolae Manolescu sau Gabriel Liiceanu, Dan Petrescu sau Andrei Pleșu.

O remarcă se cuvine în privința selecției operate de Vladimir Tismăneanu. Ea se ridică la înălțimea intransigenței etice a Monicăi Lovinescu, căci nici o urmă de subiectivitate, de preferință sau de dorință vindicativă nu se simte în maniera în care profesorul de politicologie de la Maryland a ales textele din acest volum. Vladimir Tismăneanu arată o obiectivitate de dincolo de păreri și gusturi personale, dovadă, de pildă, textele despre cărțile lui Paul Goma și Doina Jela, doi intelectuali pe care, dată fiind distanța pe care a luat-o față de opiniile lor, politologul român ar fi putut foarte bine să-i «pedepsească», neselectînd fragmentele elogioase în care Monica Lovinescu vorbește despre ei. Și totuși, Vladimir Tismăneanu nu a amestecat politicologia cu psihologia, ci a operat selecția în numele unei laudabile imparțialități istorice. Cu alte cuvinte, cînd Vladimir Tismăneanu redă opiniile Monicăi Lovinescu, pe cele proprii le lasă deoparte. Mai rar o asemenea detașare în alcătuirea unei antologii.

Tocmai de aceea ultimul cuvînt i se cuvine: „tîin să amintesc aici că Monica Lovinescu a făcut parte, ca și Virgil Ierunca, din Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste. Nu a fost cîtuși de puțin o prezență formală, cum au sugerat unii și alții, mobilizați de dezolante patimi subiective. Prin Mihnea Berindei, unul dintre cei mai activi membri ai Comisiei, am ținut mereu legătura cu ea. Monica Lovinescu ne-a permis să utilizăm orice idee, orice pasaj din opera ei și a lui Virgil Ierunca pentru Raportul Final. Cine îl va citi cu atenție va constata că gîndirea acestor doi mari intelectuali a fost mereu o sursă de inspirație pentru noi. Nu exagerez spunînd că Raportul, ai cărui autori au fost, a fost ultima operă a Monicăi Lovinescu și a lui Virgil Ierunca.“ (p. 11)

Etica neuitării inaugurează colecția „Zeitgeist“ pe care Vladimir Tismăneanu o coordonează la Humanitas. Dacă așa vor fi și celelalte volume, colecția se anunță a fi una de prim rang. ■